

مطالعه انتوپوتانیکی گیاهان دارویی شهرستان مریوان و کاربرد آنها در طب سنتی

مجید رستمی ^{الف*}، عطربین رستمی ^ب، کیوان حیدری ^ج

الف دانش اموزخانه کارشناسی ارشد رشته شناسایی و مدیریت علف‌های هرز دانشگاه تربیت مدرس

ب دانش اموزخانه رشته منابع طبیعی دانشگاه گنبد کاووس

ج مدرس هنرستان کشاورزی شهرستان مریوان

چکیده

سابقه و هدف: اطلاعات و نحوه مصرف گیاهان دارویی در منابع قدیمی و یا کتب ترجمه شده مختلف قابل دسترس می‌باشد. اما نکته قابل توجه این است که اطلاعات سنتی مناطق مختلف ایران مورد توجه قرار گیرد و با اطلاع رسانی مناسب افراد علاقه‌مند را تشویق به مصرف آنها نموده و زمینه را برای تحقیقات جامع در زمینه خواص و ترکیبات این گیاهان مهیا شود. مهم‌ترین منابع اطلاعات سنتی و گیاهان دارویی افراد سالخورده و مسن می‌باشند لذا یکی از اهداف مهم این طرح پژوهشگری از این افراد است تا بتوان این گنجینه گرانبهارا از حافظه و گفتار تبدیل به متون نمود تا قابل دسترس برای همه علاقه‌مندان به علم طب سنتی و گیاهان دارویی باشد.

مواد و روش‌ها: در این پژوهش، با استفاده از نقشه‌های توپوگرافی ۶۵۰۰۰:۱ محدوده اراضی منطقه مورد مطالعه مشخص شد. سپس طی سالهای ۹۱-۹۲، گیاهان دارویی منطقه جمع اوری شد. با استفاده از پرسشنامه تهیه شده، اطلاعات افراد بومی منطقه در زمینه استفاده از این گیاهان جمع آوری شد و در نهایت نمونه‌های گیاهی جهت شناسایی به هریاریوم مرکز تحقیقات جهاد کشاورزی و منابع طبیعی استان کردستان منتقل شدند. یافته‌ها: در مجموع تعداد ۴۰ گونه گیاه دارویی متعلق به ۱۳ خانواده و ۳۸ جنس در منطقه شناسایی شد. خانواده مرکبان (compositae) با ۸ گونه و خانواده نعنایان (labiateae) با ۷ گونه ای بوده و بیشترین کاربرد محلی نیز برای درمان بیماریهای گوارشی گزارش شد.

نتجه‌گیری: با توجه به غنی بودن این منطقه از گونه‌های دارویی و اهمیت فراوان این گیاهان در درمان بیماری‌های مختلف، بررسی‌های بیشتر می‌تواند سبب شناسایی اثرات درمانی جدید شده و کمک شایانی به پیشبرد صنعت دارو سازی و علوم طب سنتی کشور نماید.

کلید واژه‌ها: گیاهان دارویی، مریوان، هریاریوم.
تاریخ دریافت: دی ۹۳
تاریخ پذیرش: اسفند ۹۴

مقدمه:

منابع خود می‌بیند نام علف هرز و آفت بر آن می‌نهاد، غافل از اینکه با مدیریت صحیح می‌توان از موهبت‌هایی که خداوند در وجود گیاهان و جانوران به ودیعت نهاده است بهره‌مند شد. بنابراین بر ماست که تلاش کنیم و مصادیق این مواهبان خدادادی را در راستای بهره‌مندی نوع بشر و بهویژه هموطنان عزیزمان به جامعه علمی کشور معرفی کیم. شرایط متنوع اقلیمی و تنوع پوشش گیاهی سبب شده است که کشور ایران از دیر باز به عنوان تولیدکننده و صادرکننده اقلام مهم دارویی از جمله کثیر و آنگوزه محسوب شود. با برنامه‌ریزی مناسب در این زمینه می‌توان در درجه اول از بهره‌برداری بی‌رویه گیاهان

با ایمان و باور قلبی به اینکه خداوند کار عبث نمی‌کند به یقین می‌توان اذعان نمود که همه مخلوقات خداوند از جمله گیاهان دارای نقش و کارکردی معین در اکو سیستم هستند و هریک از آنها خواص مفیدی دارند که اغلب ما از آنها بی‌خبریم. خداوند همه گیاهان و جانوران برای استفاده انسان آفریده است، اما دخالت انسان در امور طبیعت و برهم زدن تعادل‌های طبیعی گاهی موجب بروز شرایطی خاص در اکو سیستم‌ها از جمله مزارع می‌شود که در این وضعیت چون حضور برخی جانوران و گیاهان ناخواسته را در تعارض با

در بررسی شناسایی گیاهان دارویی شهر بیجار ۶۵ گونه دارویی شناسایی شدند (۵). طبق گزارش (۶) گیاهان دارویی استان کردستان را مورد مطالعه قرار دادند، براساس نتایج تحقیقاتشان ۱۴۱ گونه دارویی را در سطح استان کردستان شناسایی کردند. به طور کلی شهرستان مریوان منطقه سرد کوهستانی محسوب می‌شود و دوره‌های خشک آن محدود است، توپوگرافی خاص منطقه و وجود رشته‌کوه‌های زاگرس و دریاچه زریبار از عوامل اصلی تشکیل واحدهای آب و هوایی خاص در شهرستان هستند. جریان آب و هوایی مدیترانه‌ای و اروپایی و جریان هوای خشک و سرد سیری و توده‌های گرم و خشک آفریقایی بر اقلیم شهرستان موثر هستند که بارندگی‌های سالانه غرب کشور از جمله کردستان از جریانات مدیترانه‌ای نشأت می‌گیرد که بیشتر نزولات آسمانی در زمستان به صورت برف است. شهرستان مریوان با مساحتی حدود ۵۳۲۲۹ کیلومترمربع جزو دومین شهر استان کردستان محسوب می‌شود. مریوان در ۱۲۵ کیلومتری غرب سنتنچ قرار دارد. دارای طول جغرافیایی شرقی حداقل بین ۴۵ دقیقه و ۶ درجه و حداقل بین ۵۸ دقیقه و ۴۵ درجه و عرض شمالی حداقل ۴۸ دقیقه و ۳۵ درجه و حداقل بین ۱۹ دقیقه و ۳۵ درجه نصف‌النهار گرینوچ قرار دارد که در ارتفاع ۱۳۲۰ متر از سطح دریای آزاد قرار دارد. مریوان از شمال به سقر، از شمال شرقی به دیواندره، از شرق به سنتنچ از جنوب شرقی به سروآباد و از شمال غربی به دره شیلر و از غرب کشور هم به شهر پنجوین شهرستان سلیمانیه کشور عراق با ۱۰۰ کیلومتر مرز مشترک متهی می‌شود. بلندترین ارتفاعات استان کردستان در کوهستان شاهو با ارتفاع ۳۲۲۵ متر و پست‌ترین نقطه استان، جاده روستای هجج به سمت شهر پاوه در اورمانات با ۶۲۰ متر ارتفاع از سطح دریا است.

مواد و روش‌ها:

این تحقیق به روش توصیفی و کتابخانه‌ای انجام گرفت. در همین راستا این پژوهه به مدت یک سال با مراجعه مکرر به مناطق مختلف مریوان از زمان جوانه‌زنی گیاهان تا پایان سیکل زندگی آنها انجام گرفت، سپس از نمونه‌های برداشت شده

دارویی به صورت برداشت مستقیم از طبیعت که منجر به تخریب پوشش گیاهی و انقراض گونه‌های با ارزش گیاهی است ممانعت به عمل آورد و در ثانی با ایجاد نظام درستی برای کاشت، داشت و برداشت گیاهان دارویی گام‌های بلندی در جهت حفظ محیط زیست و درمان بیماری‌ها و تهیه مواد اولیه جهت صنایع مختلف، ایجاد اشتغال و تأمین منع درستی جهت صادرات باشد. طب سنتی ایران، طب فلات قدیم ایران، طب چینی، طب یونان، طب مصری و طب اسلامی تشکیل شده است که روایات بزرگان دینی بران آشاره دارد (۱). طب سنتی به طبیعت نظر می‌کند و به همین دلیل در بدن از یک حقیقت واحد به نام مزاج سخن می‌گوید که در ایجاد و حفظ سلامت بدن وظیفه‌ای بنیادی دارد و از لحاظ فیزیولوژیکی نیز به جای آنکه بسیاری از اختلالات را منحصرًا در اعضای جزئی بدن سراغ بگیرد، آنها را در درجه اول معلول اختلال مزاج می‌دانند (۲). در طب سنتی ایران، علم طب به دو شاخه نظری و علمی تقسیم می‌شود. در طب نظری، طبیب با مواردی از جمله مزاج‌ها، خلط‌ها، نیروی بدن، بیماری‌ها و عوارض آنها آشنا می‌شود. در طب علمی چگونگی به کار بستن دستورالعمل‌ها و اطلاعات طبی آموخته و دو هدف را در بدن می‌کند. اول: دستور حفظ الصحه، یعنی اینکه چگونه بدن را در حالت سلامت نگه داریم، دوم: دستور چاره‌سازی: یعنی درمان و علاج بیماری‌ها (۳).

در همین راستا جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی در سطح شهرستان مریوان از سال ۹۲ تا ۹۳ به مدت یک فصل رشد اجرا شد. بررسی منابع موجود در زمینه گیاهان دارویی (۴)، نشان می‌دهد که بیشترین تعداد گیاهان دارویی متعلق به خانواده‌های Compositae، Umbelliferae، Papilionaceae و
به ترتیب با ۲۱، ۲۱ و ۱۵ گونه گزارش شده است. از خانواده‌های گیاهی زیر تنها یک دو گونه دارویی مشاهده شده است.

Anacardiaceae, Araliaceae, Boraginaceae, Cannabinaceae, Capparidaceae, Caprifoliaceae, Euphorbiaceae, Fagaceae, Fumariaceae, Gentianaceae, Hypericaceae, Juglandaceae, Linaceae, Nymphaceae, Plumbaginaceae, Portulaceae, Punicaceae, Rutaceae, Simarubaceae, Urticaceae, Verbenaceae, Vitaceae

یافته ها:

شناسایی گیاهان دارویی شهر مریوان منجر به شناسایی ۴۰ گونه دارویی شد که به تفکیک نام فرسی، نام علمی، نام خانواده، نام محلی و اندام مورد استفاده و فرم رویشی آنها تعیین شد. جدول (۱).

نمونه هرباریومی و کلیکسون بذری آنها تهیه شد. سپس از طریق پرسشنامه و توزیع آن بین مردم شهر و روستا نام محلی، روش مصرف، عوارض جانی مشخص شد. نمونه های جمع آوری شده براساس روش های تاکسونومی گیاهی و به کارگیری متابع مختلف شناسایی و خانواده، جنس و گونه هریک از آنها تعیین شد.

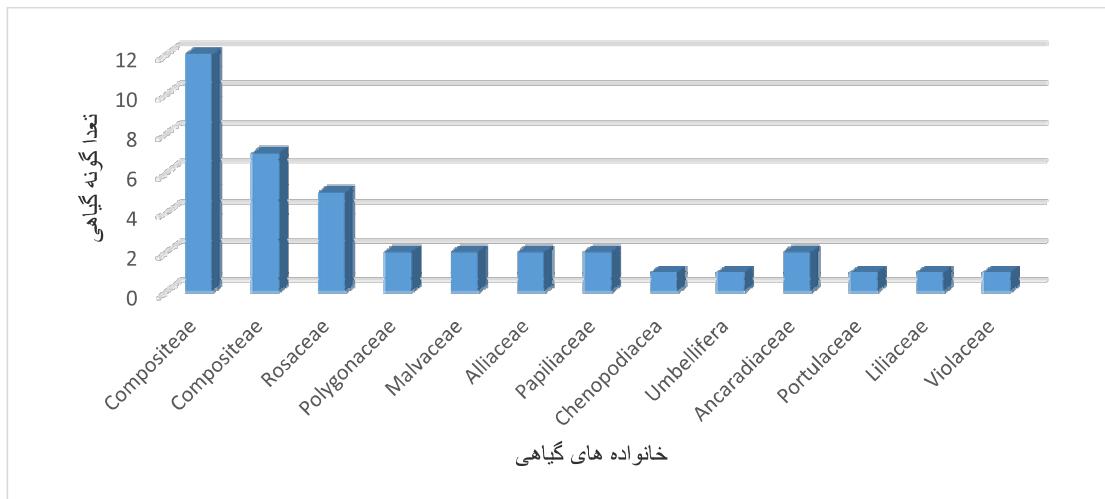

شکل ۱- موقعیت شهرستان مریوان در استان کردستان

جدول ۱ - گیاهان دارویی شناسایی شده در شهر مریوان

نام فارسی	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	اندام مورد استفاده	فرم رویشی
بومادران	Achilleamillifolium	Composite	بوژانه سرمانه	سرشاخه گلدار	چند ساله
باپونه	Anthemisspp.	Composite	گلاله حاجیانه	گل	یک ساله
بابا آم	Arctiumlappa	Composite	بنواتم	برگ - ساقه	چند ساله
درمنه زاگرسی	Artemisia haussknechtii	Composite	ور کمر	سرشاخه گلدار	چند ساله
کاسنی	Cichoriumintybus	Composite	جق جقه	برگ - ریشه	چند ساله
کنگر	Gundeliatournefortii	Composite	کنگر	اندام زیرزمینی	چند ساله
کاهوی خاردار	Lactucaseriola	Composite	تالیشکه	برگ	یک ساله
شنگ	Tragopogongraminifolia	Composite	شنگی	برگ های جوان	دو ساله
تلخه	Acroptilonrepens	Compositae	گرکه تاله	سرشاخه گلدار	یک ساله
بومادران	Achilleaspp.	Compositae	درمانه سوز	سرشاخه گلدار	چند ساله
باپونه	Anthemishaussknechtii	Compositae	گل چاویشه	اندام رویشی	یک ساله
گل گندم زرد	Centaureasolstitiali	Compositae	درکه زرد	ریشه	یک ساله
توت	Morus alba	Moraceae	تو- تقی	برگ - میوه	دائمی
انجیر		Moraceae	هنجهیر	میوه	دائمی
تنگرس	Amygdaluslycooides	Rosaceae	تنگر	میوه	چند ساله

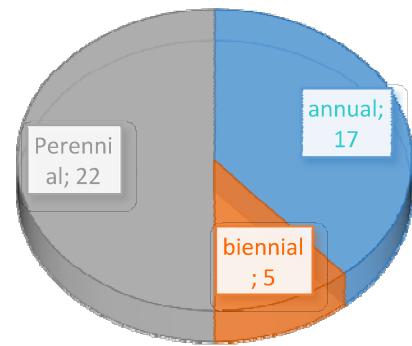
نام فارسی	نام علمی	نام خانواده	نام محلی	اندام مورد استفاده	فرم رویشی
بادام وحشی	Amygdalus spp.	Rosaceae	بادام کیفی	هسته میوه	چند ساله
شیرخشت	Cotoneaster hissarica	Rosaceae	شیرخشت	میوه	چند ساله
زالزالک	Crataegus spp.	Rosaceae	گویش - بلج	میوه سرگ	چند ساله
گل سرخ	Rosa canina	Rosaceae	گل باغی	گل نهنچ	چند ساله
ختنمی	Alcea spp.	Malvaceae	هرمله	ریشه - گل	دو ساله
پنیرک	Malvaneglecta	Malvaceae	تولکه	برگ ساقه	دو ساله
علف هفت بند	Polygonum aviculare	Polygonaceae	دوماره کل	برگ	یک ساله
ترشک	Rumex spp.	Polygonaceae	سیچکه	بذر - میوه	چند ساله
ریواس	Rheum ribes	Polygonaceae	ریواوی	برگ - ساقه - گل آذین	چند ساله
موسیر	Allium hirtifolium	Alliaceae	سیر گنکه	پیاز	یک ساله
پیاز زاگرسی	Allium kharputens	Alliaceae	سوره بنه	کلیه اندام هوایی	یک ساله
گون	Astragalus Tragacantha	Papilionaceae	گون	کثیرا - صمع	چند ساله
ناخنک	Astragalus shamosus	Papilionaceae	اکلیل کوهی	میوه	یک ساله
بونجه	Medicago rigidula	Papilionaceae	سه پره	اندام های هوایی	دو ساله
شنبلیله	T. elliptica	Papilionaceae	شملي	دانه - برگ	یک ساله
چغندر	Beta lomatogona	Chenopodiaceae	چنوری	ریشه	دو ساله
مریم نخدوی	Teucrium polium	Labiatae	گلپوره	سرشاخه گلدار	یک ساله
آویشن کوهی	Thymus spp.	Labiatae	هزبه	سرشاخه گلدار	یک ساله
گوش بره	Phlomis olivieri	Labiatae	مه رو	سرشاخه گلدار	چند ساله
بادرنجبویه	Melissa officinalis	Labiatae	نارنجبو	برگ	یک ساله
پونه	Mentha pulegium	Labiatae	پونه	اندام هوایی	چند ساله
گزنه	Urtica dioica	Labiatae	گزنه	برگ - ساقه	چند ساله
فرفون	Euphorbia allepica	Euphorbiaceae	شوئیله	برگ - صمع	چند ساله
آنغوزه	Ferula assa-foetida	Umbelliferae	کما	برگ	چند ساله
سیاه دانه	Nigella oxypetala	Ranunculaceae	سیاوله	دانه	یک ساله
بنه	Pistacia atlantica	Anacardiaceae	ونی - قزوان	میوه - برگ	چند ساله
سماق	Rhus Coriaria	Anacardiaceae	سماقی - سماخ	میوه	چند ساله
خرفه	Portulaca oleracea	Portulacaceae	پلپین	اندام های هوایی	یک ساله
شبدر ارغوانی	Trifolium purpureum	Papilionaceae	کالکه ریوی	برگ	یک ساله
جعفری کوهی	Zerauchania aucherii	Labiatae	به رزا	گیاهچه جوان	یک ساله
شیر مرغ چتری	Ornithogalum umbellatum	Liliaceae	گیلاخه	برگ های جوان	یک ساله
بنفسنه	Viola odorata	Violaceae	ونوشه	برگ - گل	یک ساله

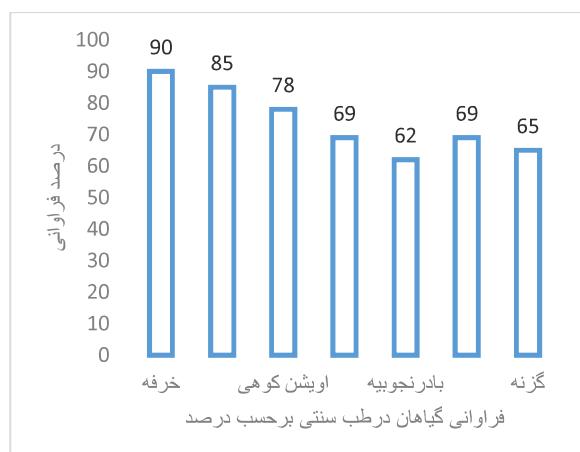
شکل ۲ - فراوانی تیره های گیاهان دارویی در سطح شهر مریوان

بحث و نتیجه گیری:

با توجه به وضعیت آب و هوایی خاص و تنوع پوشش گیاهی متنوع در شهر، این شهر از غنای گونه‌ای زیادی برخودار بوده و همین امر سبب شده تا اهالی شهر از گذشته بسیار دور به استفاده از گیاهان دارویی توجه و بیژنهای داشته باشند. به گونه‌ای که اکنون نیز در بیشتر روستاهای معالجات سنتی توسط افراد شاخص و مورد اعتماد مردم که بعضًا از رهبران دینی و مذهبی منطقه هستند از منابع گیاهی انجام می‌شود. بنابراین عدم آگاهی کشاورزان شهر، نبود صنایع تبدیلی، فقدان دستگاه اجرایی خاص جهت ترسیم خط مشی اجرایی در زمینه بازاریابی، روش‌های فرآوری و ایجاد صنایع تبدیلی گیاهان دارویی سبب خروج این گیاهان و فرآورده‌های طبیعی به صورت خام از شهر می‌شود. به طوری که سالانه مقدار قابل توجهی کثیر، سقر، ثعلب، شیرین بیان و گیاهان دارویی دیگر به صورت خام از شهر خارج و روانه بازارهای خارج از کشور شده و پس از فرآوری با چند برابر قیمت وارد کشور می‌شود. در صورتی که با شناخت توانمدهای مواد اولیه جهت برنامه‌ریزی صحیح می‌توان ضمن تأمین مواد اولیه کشور کارخانه‌ها و شرکت‌های داروسازی و کاهش وابستگی کشور در این زمینه به خارج، داروی مورد نیاز کشور را از فرآورده‌های طبیعی و گیاهان دارویی تهیه و صنایع مرتبط با این بخش را تقویت کرد. در عین حال به امر محیط زیست نیز توجه شده است.

شکل ۳ - فراوانی فرم رویشی گونه‌های گیاهی یک ساله، دو ساله و چند ساله در سطح شهر مریوان

شکل ۳- فراوانی مصارف گیاهان دارویی در طبق سنتی شهرستان مریوان بر حسب درصد

References:

1. Nafisi A. TebeSonnati Iran, Majmoo-e Maghalatedarbareye TebeSonnati Iran: Moasesemotaleatvatahghighatefarhangi, Tehran; 1362.p.36.
 2. Hadad Adel GH.DefaaazTebeSonati, Majmoo-e Maghalatdarbareye TebeSonati Iran: Moasesemotaleatvatahghighatefarhangi, Tehran; 1362.p.10.
 3. Shams Ardakani M, Zolfaghari B, Rozbahani M, Torki M, Rozbahani A. Moroori bar TarikhvaMabanie TebeSonatieEslamva Iran: Entesharaterahekamal, Tehran; 1385.p.75.
- ٤ . زرگری ، ع. ، ۱۳۷۰-۱۳۶۸. گیاهان دارویی . جلد ۱-۵ ، انتشارات موسسه دانشگاه تهران ، ۴۵۸۰ صفحه.
- ۵ . شکوهی، زهزاد، سنبلي، ع.، ۱۳۸۰. بررسی انتوپوتانیکی گیاهان دارویی شهرستان بیجار. چکیده مقالات همایش ملی گیاهان دارویی ایران، تهران، ۲۶-۲۴ بهمن: ۲۰۰ ص.
- ٦ . بيروتى ، م.، ۱۳۶۹ . جمع آوری و بررسی گیاهان دارویی کردستان واقع در شمال مهاباد و انجام آزمایشات فتوشیمایی و میکروسکوپی رو چهار گونه گیاهی . رساله دکتری دارو سازی ، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان .